

Dáné Tibor Kálmán

Erdélyről, Kálvin és Kazinczy szellemében

Magyar közösségek vergődnek hitükben, porladnak nyelvükben. Nekik egyre „távolabbról” üzen Kálvin János, s egyre „messzebből” Kazinczy Ferenc. Nem történelmi távolból vagy messzeségből, hanem a lélek egyre mélységesebb mélységéből. Ám ha ezekről a közösségekről alkotott elképzeléseinket az elkövetkezőkben átértékelnénk, ha nem sajnálatra méltó, hanem kulturális értékeinket is hordozó, a jövőnkhez szervesen kapcsolódó közösségeknek tudnánk tekinteni őket, akkor ezzel a paradigmaváltással talán rajtuk is segíthetnénk abban, hogy Kálvin és Kazinczy üzenetét újra önérzetes magyarként értsék és éljék meg, s a jövőben együtt velük alakítsuk egyetemes magyar művelődési életünket.

Magyarországról nézve Erdély azonos a Székelyfölddel, talán egy kicsit Kalotaszeggel. Vagyis az anyaországból hozzánk látogató turisták zöme esetleg egy keveset elidőzik Kalotaszegen, hogy megnézzenek néhány templomot, talán hogy leróják kegyeletüket Kós Károly sztánai Varjú-varánál, vásárolnak néhány népi csecsebecsét az útszéli árusoktól, utána pedig irány a Székelység. Ez talán érthető, hisz mind Kalotaszeg, mind pedig a Székelyföld Erdélyben olyan „magyar világot” képeznek le, ahol az anyaországi barátaink biztonságban érezhetik magukat, ha oda látogatnak, akár csak otthon, Magyarország valamelyik vidékén. Mindkét tájnak megvan a maga természeti

egzotikuma, lakói pedig a kisebbségi státusban is erős adó kulturális hagyományokkal, öntudatos magyar identitással kötődnek nemzetükhöz. De Erdély sokkal több, mint a Székelyföld vagy Kalotaszeg. Még akkor is, ha Erdélyen csak a Királyerdőn túli területet, tehát a Kárpátok kanyarulata és a Nyugati Szigethegység között elterülő történelmi magyar régiót értjük. De tudjuk, hogy ez az elnevezés 1920 óta „kitágult”, új értelmet kapott, vagyis az anyaországból nézve Erdélylyé vált minden olyan terület, amelyet a trianoni békediktátum nyomán keletről elcsatoltak Magyarországtól. Erdély sorsát pedig – értem ezen, amikor maga dönthetett sorsáról – a történelem folyamán Gyulafehérvárról, Kolozsvárról, Tordáról, Nagyenyedről igazgatták, olyan – egykor főleg magyar érdekeket képviselő – kulturális központokból, amelyek nem tartoznak az imént említett két tájegység egyikehez sem. Ezek a településeken ma már szórványban él a magyarság. Jobb esetben kisebbségben, mint például Kolozsváron. Ebben a városban, amely Erdély fővárosa, közel 70.000-es lélekszámú a magyar közösség, az összlakosság mintegy 18-20%-a. A magyarok számát tekintve tehát több, mint bármelyik székelyföldi város lakóinak a száma. Ezek a szórványmagyar települések azonban, nem is beszélve Kolozsvárról, őrzik egy valamikor államigazgatásra is berendezkedett elit magyar kultúra nyomait.

A román nemzetállamban jelenleg hivatalosan 18, kvázi hivatalosan 22 kisebbségi népcsoport él: magyar, roma (cigány), német (szász és sváb), ukrán, makedón, albán, orosz (lipován), török, tatár, szerb, szlovák, cseh, bulgár, horvát, görög, zsidó, lengyel, olasz, örmény, rutén, csángó és kínai. Az összlakosság közel 10%-a. Ezek közül 18-nak, mint őshonos kisebbségnek van képviselője a román parlamentben is. (A csángók nagy része mindenekelőtt katolikusnak vallja magát, s csak ezt követően magyarnak vagy romának.) A romániai őshonos kisebbségi népcsoportok közül pedig tíz megtalálható Erdélyben is. Ezek közül sokan valamikor erős identitástudattal rendelkeztek, gondoljunk csak az erdélyi németekre, főleg a szászokra, vagy a zsidóságra, akik a 19. század végi erdélyi magyar polgárosodásban kimagasló szerepet tölthettek be. Ennek az erős identitástudatnak mai lenyomata az a gazdag tárgyi kulturális örökség, amely még fellelhető Erdélyben ezekről a népcsoportokról, és az a felbecsülhetetlen értékű szellemi kulturális örökség, amit manapság késői maradványok még megpróbálnak fenntartani egy-egy szakrális vagy éppen hagyományörző összeállításokban. És éppen a nemzeti sokféleség okán (is) Erdélyben felekezeti szempontból is mozaikszerűen sokszínű a kép. A románság révén domináló ortodox vallás mellett megtaláljuk a görög, a római és az örmény katolikusokat, továbbá a protestáns egyházakat: a reformátusokat, az unitáriusokat, a magyar és a német evangélikusokat (lutheránusokat), de fellelhető itt az izraelita vagy éppen az egyre erősödő neoprotestáns egyházak, mint a baptista, a pünkösdista, a szombatista stb. Gazdag nyelvi és felekezeti sokszínűsége miatt Erdélyt sokan a kantonális államberendezkedésű Svájjal hasonlítják össze, én viszont jobban szeretem magával Európával.

A többsmagyarság elhelyezkedése érdekes alakzatot rajzol ki Erdély térképén: délkelet-északnyugat irányba elnyúló homokórák. Az óra délkeleti homoktartója a székelyföldi többsmagyarság, a homokóra nyaka, szűkülete Kolozsvárnál van, majd az északnyugati homoktartó Kalotaszegen át nyílik a Partium többsmagyarságára. Kolozsvár elhelyezkedése így akár szimbolikus értelmet is nyer. Vagyis addig lehet megmaradni magyarnak Erdély földjén, amíg átjárhatóság van a két többsmagyar kulturális tájegység között, s ezt az átjárhatóságot úgy tűnik, csak Kolozsvár tudja biztosítani. Ami pedig a homokórán kívül van, az az erdélyi magyar szórvány. Ott foszlik százfele történelmünk, kopik, sőt feledésbe merül a nyelvünk. Legyen az a Mezőség, a történelmi Máramaros, Dél-Erdélyben Déva és Vajdahunyad várának környéke vagy akár a Bánság. És mégis az itt még megmaradt, s ezt az életformát vállaló magyar emberek körében folyik egy konok kulturális értékmentés, amit sokan értelmetlennek tartanak Erdély többsmagyar vidékéről vagy akár az anyaország felől szemlélve. Hisz' itt már sok helyen nincs helye a magyar szónak az iskolában, s bár áll a templom, az épületben ritkán csendül fel magyar zsoltár. Pedig a szórványban is ott hevernek szétszórtan, mint ünnepi kalácsban a mazsolaszemek, magyar történelmünk tárgyi emlékei. Számtalan elhagyott templom köveit még az Árpád-házi királyok idejében rakták, a romokban heverő kastélyok és udvarházak arról tanúskodnak, hogy valamikor itt élt az erdélyi magyar nemesség színe-java, s nemcsak a lexikonok, vagy esetleg a szülőházakra elhelyezett emléktáblák, de néhol a temetőkeretek is azt igazolják, hogy innen származik magyar művelődéstörténetünk számos jeles személyisége. De ugyanilyen gazdagon színpompás a történelmi emlékezet palettája, ha mond-

juk a valamikori Hunyad vármegyét idéznénk, a törökverő magyar nádor, Hunyadi János Vajdahunyad-várának históriáját. Vagy a falba falazott asszony legendájára emlékeztető Déva várát vagy Marosillyét, azt a települést, amely Bethlen Gábor fejedelmünk bölcsőjét ringatta, s a történelmi emlékezés leltára ezzel nincs itt lezárva.

A szórványban tehát ott vannak a gyökereink, igaz, nagyon mélyen a történelmi múltba ágyazva, de mégis van mibe kapaszkodnia az itt élő magyarnak, ha helyben marad, s megpróbálja menteni ami még menthető: múltját, anyanyelvét, s mindezekkel együtt önbizalmát. Hisz minden szórványmentő program egyúttal múltba kapaszkodó jövőkép-teremtés. Jövőt pedig csak hittel lehet tervezni. Ezt kell tehát visszaállítani az itt élő emberekben. A hithez pedig templom kell. De mit lehet tenni, ha a templom már omladozó, szinte hitehagyott épület? Álljon itt Lapohos András, a mezőszéki ördögösfűzesi tanár Szülőfalum Alapítványa három pilléres szórványmentő programjának summázata, amelyről a *Zúgó harangok üzenete – Templomok és fogyó gyülekezetek* című, 2006-ban Kolozsváron megjelent könyvében ír: 1. Romos templomok megjavítása, „tanútemplommá” tétele, állandó gondozása, hogy minden nyáron egyszer emlékező istentiszteletet lehessen benne tartani. 2. A teljesen elárvult templomok minimális bebútorozása, hogy megfelelő körülmények között tarthassák ezeket a megemlékezéseket. 3. Végül az „elszármazottak napjának megszervezése” (a templom előzetes rendbe tételével példát mutatva nekik), hogy utána aztán ők rendezzék meg minden évben gyermekeikkel, unokáikkal a falunapot, kötelességüknek érezve éltetni a „jövőképet”. A „Holt-tenger” közel félszáz szórványmagyar szigetközösséget, azoknak faluját-templomát is bemutatja Lapohos András lélekharang-kongató

könyve. Egyfelől omladozó templomokról és fogyó gyülekezetekről, másfelől az újjáépített Isten házában zúgó harangokról és a benne évi rendszerességgel megtartott istentiszteletekről szól ez a kiadvány. A hitről, amely nélkül nincs, nem lehet jövő. Az élni, megmaradni akaró szórványról.

Közel hasonló szórványmentő programmal élnek a Nagyenyed környéki szórványközösségek is. Itt a nagyenyedi Szász Pál nevét viselő egyesület magyar háza szervez évi rendszerességgel, a környékbeli lelkészek segítségével, minden évben más-más szórványközösség elárvulóban lévő templomában augusztus 20-án ünnepséget. Ezekre az alkalmakra amennyire lehet, rendbe teszik a templomot, s ilyenkor nemcsak az illető település néhány magyar lakosa és nemcsak az elszármazottak térnek haza, de a környék magyarsága is idesereglik nemzeti ünnepünkre.

De szórványban a legnehezebb talán a nyelvfoszlás megállítása, s az anyanyelv újraszövése. Sok helyen gyermekeink a többségi nemzet iskoláiba kényszerülnek, s jó, ha odahaza, a családi körben, még helye van, s becsülete is, a magyar szónak. S jó, ha a közösségnek még egyáltalán van szórványlelkésze, akire ilyen helyen a lélekmentésben is ugyancsak nehéz feladat vár. Nem beszélve arról, hogy képességeihez, idejéhez, lelkiismeretességéhez és leleményességéhez mérten még a nyelvromlásnak is ő kell a gátőre legyen. Nemrég részt vettem egy emlékező ünnepi istentiszteleten a kackói, hat tagból álló szórványgyülekezet templomában. A falu nagy szülőltjére, Berde Mária erdélyi magyar íróra, műfordítóra, költőre emlékeztünk, akinek édesapja a 19-20. század fordulóján itt volt szórványgondozó lelkész. Szívszorító látvány fogadott: a huzatos templom lelkészi lakása – amelyben valamikor Berde Mária látta meg a napvilágot

– ugyancsak omladozik. De lélekmelengető volt látni, hogy nemcsak a templom gyülekezetének hívei jöttek el erre az alkalomra, hanem a fiatal szórványgondozó lelképásztor áldásos munkájának köszönhetően számtalan elszármazott és vendég sereglett össze, alig férve Isten házába, s adományozott lelkesen a templomjavításra. A templomi megemlékezésnek meghatározó pillanata volt a tíz helybéli kisgyerek szereplése. Mindannyian vallásórás gyerekek voltak, közülük csak egy ingázott naponta a közeli kisvárosba, Désre, magyar iskolába, a többi magyar szót tanulni csak a fiatal és nagyon lelkes tiszteletes úrhoz járt. Szívszorongató volt hallgatni a bice-bóca magyarsággal előadott szavalaikat, de mégis, az egész rövid műsoruk sugallta a reményt: hátha még nem késő, s ezek a fiatalok anyanyelvi kultúrájukban megmaradnak. Megmaradnak még akkor is – reménykedtem magamban ott a huzatos templomban –, ha a tiszteletes úrtól tanult egyházi énekek, amit a gyerekek előadtak, sajnos amolyan vallási kozmopolitizmust sugalltak, a nyugat-európai és az amerikai hitvilág magyarra fordított dalai voltak. Ahogy én szoktam nevezni: egyházi „hamburger-énekek”.

Most már csak az a kérdés, hogy a bemutatott kulturális mező belefér-e „Európa jövőjébe, a jövő kultúrájába”? Lassan közhellyé válik, hogy mindent Európához mérünk, meg az is közhelyes, hogy a kultúrának gazda(g)ság teremtő ereje van. Mivel minden közhely igaz, joggal merül fel a kérdés: vajon a szórványmagyar-ság kulturális-egyházi értékei beépíthetők lesznek-e a jövőben olyan gazdasági (főleg turisztikai) programokba, amelyek anyagilag is és lélekleben is erősíteni tudnák ezeket a közösségeket? Mint fent vázoltam, Erdély paradicsoma lehetne az egyházi turizmusnak. Csak Kolozsváron fellelhetőek az ortodox, a római és a görög

katolikus, a református, az unitárius, a magyar evangélikus, az izraelita és néhány neoprotesztáns felekezet templomai. De alig 43 kilométerre északra, a Mezőség felé haladva Szamosújváron ott a csodálatos örmény katolikus templom. Vagy még tovább utazva északkeletre, a Radnai Havasok lábánál elterülő Beszterce városában áll az impozáns méretű német evangélikus Isten háza, amely sajnos az utóbbi időben azért került az érdeklődés középpontjába, mert 2008 júniusában galád kezek a lángok martalékává tették az épületegyüttes csodálatos tornyát, elpusztítva benne a két több száz éves harangot. Minden felekezet, minden vallási közösség önálló kulturális színpontja Erdélynek, hisz nemcsak szakrális, szertartásbeli örökséget őriznek templomaikban, hanem ezzel együtt sok helyen családnemzetség szerinti, szokásjogra épülő kulturális hagyományokat is. Vajon naivság arról ábrándozni, hogy egy erős összefogással az egyházak részéről Erdély vallási sokszínűségét a kulturális világörökség részévé lehetne tenni? Hogy ennek az összefogásnak akár gazda(g)ságteremtő ereje is lehet? Mert igaz, hogy a Húsvétot általában nem egy időben tartja a nyugati és keleti keresztény egyházhoz tartozó hívő, de Krisztus feltámadásának ünnepén mindketten szívesen fogyasztanak kalácsot és bárányhúst, ami, valljuk be, ma még az extra kiadások kategóriájába esik egy-egy család életében mifelénk. S ott vannak a szórványban az elárvult vagy éppen elárvulófélben lévő „tanú templomaink”, amelyekről már szóltam. Maguk is történelmi emlékek. Miért nem lehetne olyan turistautakat szervezni, amelyek keretében az érdeklődők rendre felkeresnék ezeket a csodálatos templomokat? S ha ma még lehangoló is a kép az épületről, előfordulhat, hogy éppen a turistaforgalom fellendülése nyomán, holnapra a templom körül élénkebb „magyar

világ” fogadná a látogatókat. A válaszüti Kallós Zoltán Alapítvány turistacsalogató kiadványa egyértelműen igazolja, hogy elindult a folyamat annak érdekében, hogy ez a régió is részévé váljon az utazási irodák kínálatának. A *Mezőségi úticélok Válaszút*, Bonchida, Kide, Vajdakamarás, Magyarpalatka, Fodorháza, Magyarszarvaskend, Esztény települések történelmi nevezetességeit mutatja be, mindegyikük egy-egy gyöngyszeme több mint ezer éves Kárpát-medencei históri-

ánknak. De csemege lehetne a kulturális turizmus kedvelői számára azokon az utakon elindulni, amelyeket Kazinczy, Petőfi, Jókai, Móricz és mások jártak be.

Sokan bizonyára úgy vélik, hogy a szórványnak egy jövőbeni élhetőbb világáért általam felvázolta gondolatok az utópia kategóriájába tartoznak. Lehet. De erdélyi kisebbségi magyarként a hátunk mögött hagyott közel száz év történelmének tanulsága arra int: földgolyónknak e tájékán kicsit álmodni nem szabad.

(Elhangzott az Európa jövője – a jövő kultúrája „Kulturális zarándokúton a jövőben” címmel Pécsen, 2009. május 6-7-én rendezett nemzetközi kulturális – turisztikai konferencián. Az előadást rövidítve közöljük. Az írás a Napút című folyóirat 2009. évi „Kálvin 500” tematikus számában is megjelenik, a periodikák közötti együttműködés keretében, a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával, amelyért ezúton is köszönetet mondunk.)

Második ablak sorozat – Sára elmúlik